

Невимовно сильна, всеохопна насолода від того, що я вдома, поміж друзів, і що можу стільки всього розповісти — але не можу позбутися відчуття, що всі довкола мене не слухають. Мало того — вони геть байдужі: розмовляють між собою про зовсім сторонні речі, ніби мене немає. Моя сестра дивиться на мене, підводиться й мовчки йде геть.

Прімо Леві. «Чи це людина»

І цілком несподівано, можливо, через відчуття всеохопного страху мені на якусь мить здалося, що це взагалі не я, що все це відбувається з кимось іншим, а все, що я бачу, насправді належить до якогось іншого «примарного» світу.

Ева Брліч. «Спогади»

Людина щаслива своїм умінням забувати. Пам'ять завжди готова позбутися поганого й берегти тільки хороше.

Варлам Шаламов. «Колимські оповіді»

**Стокгольм, лікарня Каролінського університету,
27 березня 1993 року**

Дитя лежить голе на своєму ліжечку. Випросталося на пелюшці так умиротворено, з розкинутими руками й ногами. Воно ніби впокорується.

С. бачить крихітні пальчики зі справжніми малюсінькими нігтиками. Його голова повернута на бік. Дитя спить, плямкаючи уві сні маленькими губенятами і швидко рухаючи оченятами під прозорими повіками. У нього довгі темні вії. Густе чорне волосся зволожилося від поту. Дитя дихає швидко та ритмічно. Від подиху животик немовляти піднімається й опускається, вгору-вниз, вгору-вниз. На залишку пуповини погойдуеться шматочок марлі. Суха шкіра на колінцях і в складках навколо шиї майже бурякового відтінку. П'ятки дитини непорушно стримлять у повітрі.

Коли жінка дивиться на дитину збоку, то їй здається, що вона мертва. І тоді С. швидко відводить погляд від новонародженого.

Це мав би бути її син. Вона народила його пополудні в лікарні Каролінського університету в Стокгольмі. Але для С. це лише безіменна мала істота, яка після дев'яти місяців урешті вийшла з неї. Більше їх нічого не пов'язує. Думаючи про це, жінка відчуває полегшення. Вона вільна. Із цим дитям із її тіла випорснуло все її минуле. Їй здається, вона така невагома, що цієї ж миті могла б підвестися й полинати геть.

Жінка в палаті не сама; на іншому ліжку Мей. Сусідка обертається до С. і каже: «Мене звуть Мей».

С. на це нічого не відповідає. Мей саме годує своє дитинча. У жінки велетенські білі груди. І коли вона вкладає дитині пипку до рота, здається, що от-от немовля задихнеться під вагою материних грудей. Дитина час від часу відхиляється від них, навсбіч махає рученятами й корчить гримаси. Мей тоді притуляє дитя до плеча, усміхається й дивиться на С. Але С. не всміхається їй у відповідь, думаючи, як же різоче відмінні їхні життя одне від одного. Мей у себе на Батьківщині. С. — із Боснії, а це те ж саме, що бути без Батьківщини взагалі. У дитини Мей — дівчинки — вже є ім'я. Її звати Брітт. У дитини, напевно, є й батько, чие ім'я, прізвище, професія, колір очей і звички всім відомі. У Брітт є все: мати, батько, мова, Вітчизна, безпека та впевненість у завтрашньому дні. А в того малого тільця, яке народила С., нема нічого з вищепереліченого.

Не бере істоту на руки. Не хоче її торкатися. Якби принаймні раз торкнулася немовляти, то мусила б нести відповідальність за нього. Це те ж саме, що знайти десь покинуте кошеня. Доки не піднімеш його із землі, тебе нічого з ним не пов'язує. Як тільки візьмеш створіння до рук — на цьому все. Створіння стає твоїм.

До цієї істоти вона відчуває тільки відразу й ненависть. Смерть — ось перше, про що вона подумала, коли усвідомила, що вагітна. Ця дитина з першої ж миті була приречена на смерть. Немовля отримало шанс на життя завдяки обставинам — коли С. дізналася про свою вагітність, було вже запізно робити аборт. Після того вона мусила місяцями жити з усвідомленням, що має витримати вагітність до кінця. Із живогом, який росте, який видозмінює її до невпізнаваності й змушує С. ненавидіти власне тіло.

Уранці під час сніданку С. відчула гострий біль у животі, наче щось прохромлювало її зсередини. Але пологів вона не боялася, натомість палко їх прагнула. Вона заледве дочекалася, коли позбудеться цього тягаря. С. уже звикла до болю від ударів прикладом, від шмагання, від зв'язування; до тупого болю, коли головою б'ють об стіну; до ударів чобітьми у груди. Потім — біль, від якого непритомнієш, біль, якого тілу здатне завдати інше тіло, біль, який відчуваєш, коли іншому болить. І, врешті-решт, біль, який ти просто припиняєш відчувати.

Цього ж болю С. бажала як своєрідного полегшення. Упродовж останніх місяців вона жила наче занедбаний будяк, у стані отупіння і скам'янілості, у чеканні пологів. Біль — це щось реальне, щось потужне, що змусило її воскреснути з мертвих і на якусь мить нагадало, що вона ще жива, що вона досі існує.

Доки перейми роздирали її нутро зсередини, С. думала про те, що просто мусить це витримати, ще трохи, ще зовсім трохи. Вона вичавить із себе ту дитину. Її життя невдовзі зміниться. Вона навіки забуде те літо 1992 року, забуде, зігре із пам'яті... Медсестра щось їй казала, можливо, розслабитися чи ще сильніше тужитися, але С. це вже було абсолютно байдуже. Вона більше її не слухала. Усе одно медсестра ніяк не змогла б допомогти С. — вона не вірить, що бодай хтось у світі зміг би.

А тоді вона побачила лікарку, яка нахилилася над нею, відчула дотик її руки до свого обличчя.

— Усе позаду, — сказала С. лікарка.

Це був перший ніжний дотик незнайомої людської руки за досить довгий проміжок часу. Лише тоді С. розтанула й заплакала. Увесь накопичений і тамований біль поволі виходив назовні разом зі слізьми. І з кров'ю, яка все ще витікала з-поміж її розчепіrenих тремтячих ніг.

А потім прийшов спокій. С. більше не відчувала жодного болю. Із напівсну її пробудила медсестра, яка принесла С. дитя, тримаючи його за ноги. Жінка могла роздивитися видовжене скривавлене тільце. Дитя не подавало голосу, і С. подумала, що, можливо, справдилося її бажання й немовля справді народилося мертвим. Тієї ж миті залунав плач. С. повернула голову в інший бік. Дитячий плач її не стосувався. Ця дитина більше ніяк її не обходила.

Ще до пологів С. сказала лікарям, що не хоче бачити дитину. Г., яка й привезла С. до лікарні, повторила прохання жінки кілька разів, і медсестра у приймальному відділенні все акуратно записала. С. про всяк випадок (Про який такий випадок? Що їй не повірять?) узяла з собою й копію листа від психологині, у якому обґрунтовувалося рішення С. віддати дитя на всиновлення, бо вона психічно не готова піклуватися про немовля. С. вірила, що абсолютно підготована до життя після пологів. Упродовж минулих місяців у неї було достатньо часу на роздуми. Жінка уклала угоду сама з собою: народить дитя за умови, що ніколи більше його не побачить.

Це здавалося їй найкращим рішенням у цих умовах, найраціональнішим для них обох. Якщо вже вона не може зробити аборт. Або прикінчити його власними руками.

Вона дивиться на створіння, яке непорушно спить, і думає про Ф. Коли Ф. народжувала в таборі для переселенців у Загребі, С. опинилася з нею в одній кімнаті. Їх було восьмеро в тій тісній кімнатці з вузькими-вузькими залізними ліжками. Тоді Ф. сама взяла подушку й поклала її на дитину. Як пригадає С., у Ф. народилася крихітна дівчинка. Вона навіть не обгтерла її

від крові, і це тоді вразило С. найбільше... Сусідка перерізала їй пуповину звичайним ножем. Ф. просто натисла подушкою на дитину. Подушка повністю вкрила немовля. Через десять хвилин Ф. сказала:

— Усе скінчено.

Тоді сусідка взяла квале тільце й поклала його в голубий поліетиленовий пакет, на якому виблискував напис «Unikonzum». С. не бачила, що вона потім зробила з тим пакетом. У Ф. на обличчі була тільки втома. Пізніше вона встала й сама відіпрала закривавлену наволочку.

Можливо, С. могла б зробити те саме. Легенько притиснути — і тієї ж миті все б закінчилося: і його мука, і її страждання. Малий спить так міцно, що С. переконана: він нічого не відчув би. С. простягає руку до дитини, майже торкаючись. Жінка відчуває тепло її шкіри й бачить, як пальці немовляти здригаються в такт серцебиття. А тоді різко відсмикує руку, наче боячись, що обпечеться.

Ні, вона не змогла б так вчинити. Вона вже так надивилася на смерті, що їй стає млосно від самої думки про це. Найгірше — це те, що у смерті є свій запах. Не той сморід, який люди зазвичай пов'язують із умиранням і від якого їх проймає дрож. Це запах свіжопролітої крові (тваринної чи людської), зіпсованого м'яса, старості, хвороби чи розкладання. Тут не йдеться про природне вмирання, а натомість про насильницьку, наглу смерть, про мить, коли людина відчуває, що помирає, але ще цього не розуміє, не до кінця усвідомлює. Це триває недовго. Ще жива людина розповсюджує запах смертельного страху тієї миті, коли все її тіло вже знає, що це кінець, а розум усе ще на щось сподівається. Саме це зіткнення — безглуздої надії і тіла, яке вже помирає, — і продукує цей сморід смерті, стійкий і відразливий. Тяжко його забути людині, якщо вона бодай один раз опиниться поблизу в цей момент. А коли

людина вже мертва, то вона починає розповсюджувати геть інакший сморід — солодкавий, схожий на запах гнилі, який викликає нудоту.

Раніше, ще до всього, що з нею сталося за минулий рік, С. задумувалася про те, що колись у неї буде дитина. Нині їй здається, що це було в якусь далеку епоху, так давно, що вже не йдеться про її власне життя. С. більше ні в чому не може бути переконана, і найменше вона може довіряти таким давнім спогадам. Це було в ті вже майже забуті, стерті з пам'яті часи, коли життя людей довкола неї ще мало зв'язок із їхніми бажаннями й рішеннями.

Але за якийсь час життя стало геть інакшим, змінилося до невпізнаваності.

Або ж воно просто втратило свій початковий сенс. С. навіть сама не знає, як назвати цей період, це явище, хоча вже вигадано досконале, найбільш влучне слово: війна. Але війна для С. — це тільки загальна назва, збірне поняття для такої кількості окремих поруйнованих доль. Війна — це кожна людина, те, що відбувалося саме з нею, спосіб, у який було зруйновано все, у який було змінено її життя. Для С. війна — це дитина, яку вона мусила народити.

З того дня, коли вона дізналася, що вагітна, С. нічого не ненавиділа так сильно, як цю істоту. Хто знає, чи дитя взагалі змогло б пережити її ненависть, якби вона не опинилась у цій шведській лікарні? Таку потужну ненависть тяжко пережити. Та й сама С. заледве її переживала. Коли вона ночами ввтузилася на ліжку, відчуваючи, як та дивна істота рухається в її животі, то завжди бачила обличчя над собою — обличчя чоловіків, батьків немовляти. Безіменні чоловіки, найчастіше